Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3102

9(47.925)
Б-89

ԾՐԱԳԻՐ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐԻ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

PROJET

DE

RÉGLEMENT ORGANIQUE

POUR L'ARMÉNIE TURQUE

Կ. ՊՈԼԻՍ | CONS/PLE

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ | TYPOGRAPHIE ARAMIAN

1878

2012

19 27

ԾՐԱԳԻՐ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐԻ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

PROJET

DE RÉGLEMENT ORGANIQUE POUR L'ARMÉNIE TURQUE

2004

6793

9(47.925)
Ծ-89

Typ. Aramian. — Constantinople, Tchakmakdjilar, Agopian Han, № 13.

ԾՐԱԳԻՐ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐԻ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

1878

PROJET

DE

RÉGLEMENT ORGANIQUE

POUR

L'ARMÉNIE TURQUE

CONSTANTINOPLE

Typographie Aramian

1878

ԾՐԱԳԻՐ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐԻ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Ա.

Օսմանեան Հայաստանը, ըստ ներփակեալ աշխարհացուցին, կը պարունակէ Էրզրումի եւ Վանի Վիլայէթները, Տիարպէքիրի Վիլայէթին հիւսիսային մասը, այսինքն Խարբերդի սանճագին արեւելեան մասը (որուն սահմանագլուխ է Եփրատ Արեւմտեան կողմէն), Արղանայի սանճագը եւ Սղերդի սանճագին հիւսիսային մասը, որք կը կազմեն Մեծ Հայաստանի տաճկական մասը, որպէս նաեւ Րիզէի նաւահանգիստը՝ Տրապիզոնի եւ Պաթումի միջեւ, տուրեւառը դիւրացնելու համար:

Հայաստանի վարչութիւնը պիտի յանձնուի Հայ Ընդհանուր Կառավարչի մը, զոր Բ. Դուռն պիտի անուանէ երաշխաւոր Պետութեանց հաւանութեամբը: Նորա բնակավայրը պիտի լինի Էրզրում:

Ընդհանուր Կառավարիչը պիտի ունենայ գործադիր իշխանութեան բոլոր ստորոգելիքը, Նահանգին ամբողջ ընդարձակութեանը մէջ հանրային ապահովութեան եւ կարգապահութեան պահպանութեանը պիտի հսկէ. տուրքերը պիտի հաւաքէ, եւ իր պատասխանատուութեան տակ պիտի անուանէ վարչական գործակալները. ինք պիտի կարգէ դատաւորները, պիտի գումարէ Ընդհանուր ժողովը եւ անոր պիտի նախագահէ, եւ Նահանգին բոլոր վարչական ճիւղերուն պիտի հսկէ:

PROJET

DE

RÉGLEMENT ORGANIQUE

POUR

L'ARMÉNIE TURQUE

I.

L'Arménie turque comprend, conformément à la carte ci-jointe, les Vilayets d'Erzeroum et de Van, la partie septentrionale du Vilayet de Diarbékir, c'est-à-dire la partie orientale du sandjak de Karpoute (ayant pour frontière, du côté de l'ouest, l'Euphrate), le sandjak d'Arghana et la partie septentrionale du sandjak de Seghérte, qui forment la partie turque de l'Arménie Majeure, ainsi que le port de Rizé, entre Trébizonde et Batoum, pour faciliter le commerce et l'exportation.

L'Arménie sera administrée par un Gouverneur général Arménien, nommé par la Sublime-Porte avec l'assentiment des Puissances garantes. Il aura sa résidence à Erzeroum.

Le gouverneur général sera investi de toutes les attributions du pouvoir exécutif, veillera au maintien de l'ordre et de la sécurité publique dans toute l'étendue de la Province, percevra les impôts et nommera sous sa responsabilité les agens administratifs ; il instituera les juges, convoquera et présidera le Conseil général et surveillera tous les rouages administratifs de la Province.

Հինգ տարուան համար Պաշտօն ստանձնելով, ընդհանուր Կառավարիչը չը պիտի կարենայ հրաժարուիլ Բ. Դրան կողմէն, առանց հաւանութեան երաշխաւոր Պետութեանց :

Կեդրոնական Վարչական ժողով մը պիտի հաստատուի, որուն պիտի նախագահէ ընդհանուր Կառավարիչն եւ անոր պիտի անդամակցին՝ 1°. Ելեւմտից Տեսուչը, 2°. Հանրային շինութեանց Տեսուչը, 3°. Մի Օրէնսգէտ խորհրդական, 4°. Հանրային զօրութեան Հրամանատարը՝ 5°. Քրիստոնեայ դպրոցներու Վերատեսուչը, 6°. Մահմէտական դպրոցներու Վերատեսուչը : Սա ալ պիտի անուանի ընդհանուր Կառավարչէն, այլ Նահանգին մէջ *Շէրի*ի օրէնսդրութեան գլխաւորին առաջարկութեամբ :

Նահանգը Սանճագներու եւ սոքա ալ Գազաներու պիտի ստորաբաժանուին. ընդհանուր Կառավարիչն պիտի անուանէ Սանճագներու Կառավարիչները եւ Գազաներու փոխ-Կառավարիչները :

Կառավարիչներն եւ փոխ-Կառավարիչներն ընդհանուր Կառավարչէն կարգուած գործակալներ են, եւ ամեն կերպով զինքը կը ներկայացունեն Նահանգին ստորաբաժանումներուն մէջ. ընդհանուր Կառավարչէն կարգուած երկու խորհրդականներ կ'օժանդակեն նոցա՝ իւրեանց վարչութեան մէջ :

Բ.

Նահանգին ընդհանուր Կառավարութեան անկ ըլլալով հանրային կարգապահութիւնը եւ ապահովութիւնը պահպանել, ընդհանուր եկամուտներու 20 °/o ին չափ գումար մը ամեն տարի պիտի վճարուի Կայսերական գանձուն :

Նահանգին մնացած եկամուտին մէջէն քաղաքային ու դատական վարչութեան եւ ոստիկանութեան ու բանակի պահպանութեան պէտք եղած ծախքերը դուրս հանելէ յետոյ, մնացորդը սա պէս պիտի գործածուի :

1°. 80 °/o ին պիտի յատկանայ հաղորդակցութեան ուղիներու եւ ուրիշ հանրօգուտ շինուածոց հաստատութեանը եւ պահպանութեանը.

Investi de l'Autorité pour cinq ans, le Gouverneur général ne pourra être révoqué par la Sublime-Porte que d'accord avec les Puissances garantes.

Il y aura un Conseil administratif central présidé par le Gouverneur général et qui aura pour membres; 1°. le Directeur des finances; 2°. le Directeur des travaux publics; 3°. un Conseiller légiste; 4°. le Commandant de la force publique; 5°. l'Inspecteur des écoles chrétiennes, et 6°. l'Inspecteur des écoles musulmanes. Ce dernier sera nommé par le Gouverneur général sur la présentation du Chef de la magistrature du Chéri dans la Province.

La Province sera divisée en *Sandjaks*, et ceux-ci seront subdivisés en *Cazas*. Les Gouverneurs des Sandjaks et les Sous-Gouverneurs des Cazas seront nommés par le Gouverneur général.

Les Gouverneurs et les Sous-Gouverneurs sont des agens délégués par le Gouverneur général et le représentent en tout dans les subdivisions de la Province. Ils sont aidés dans leur administration par deux Conseillers désignés par le Gouverneur général.

II.

Le maintien de l'ordre et de la sécurité publique étant à la charge du Gouvernement général de la Province, une somme équivalente au 20 pour °/o des revenus généraux de la Province sera versée annuellement au Ministère Impérial des finances.

Après prélèvement, sur le reste des revenus de la Province, des frais nécessités par l'administration civile et judiciaire et l'entretien de la gendarmerie et de la milice, l'excédant sera employé ainsi qu'il suit :

1°. 80 pour °/o seront affectés à l'établissement et à l'entretien des voies de communication et d'autres travaux d'utilité publique;

2°. 20 °/o ին պիտի յատկանայ դպրոցներու հաստատութեան եւ պահպանութեան․ բարձրագոյն դպրոցներու յատկացեալ գումարները մէկդի դնելով, մնացորդը իբր նպաստ պիտի բաշխուի մահմէտական եւ քրիստոնեայ Դպրոցներուն, անձնիւր կրօնի մնայուն հասարակութեան թուոյն համեմատութեամբ :

Գ.

Մահմէտական օրէնսդրութեան գլխաւոր մը պիտի կարգուի, զոր Վեհափառ Սուլթանը կ'անուանէ եւ որոյ պաշտօնն է Նահանգին մէջ բոլոր *Շէրի*ի դատարաններուն վրայ հսկել :

*Շէրի*ի Դատարանները լոկ մահմէտականաց իրարու հետ ունեցած վէճերը պիտի նայեն :

Հասարակ Դատարանները պիտի դատեն քրիստոնէից, կամ մահմէտականաց եւ քրիստոնէից մէջ պատահած բոլոր քաղաքային, եղեռնական եւ վաճառականական դատերը : Ամեն Դատարան պիտի բաղկանայ երեք դատաւորէ, որոնց մէկը նախագահի պաշտօն պիտի վարէ․ ընդհանուր Կառավարիչը կ'անուանէ դատաւորները եւ կ'որոշէ այս Դատարանաց նախագահները :

Գաւառին փոխ-Կառավարիչը եւ իւր Խորհրդականները հաշտարար Դատաւորի պաշտօն պիտի վարեն :

Յատուկ Կանոնագիրներով պիտի որոշուին *Շէրի*ի եւ հասարակ Դատարանաց եւ հաշտարար Դատաւորաց թիւը, իրաւասութիւնը եւ ստորոգելիները : Քաղաքային Օրինագիրք մը եւ Եղեռնական Օրինագիրք մը պիտի խմբագրուին Եւրոպայի իրաւագիտական արդի սկզբունքներուն համաձայն :

Դ.

Կրօնի կատարեալ ազատութիւն պիտի լինի :

Անձնիւր հասարակութիւն պիտի հոգայ կղերին եւ կրօնական հաստատութեանց ծախքերը :

2°. 20 pour °/o seront consacrés à l'établissement et au maintien des écoles. Déduction faite des sommes affectées aux écoles supérieures, le restant sera distribué, à titre de subvention, entre les écoles musulmanes et chrétiennes en proportion de la population sédentaire de chaque culte.

III.

Il y aura un chef de la magistrature musulmane, nommé par S. M. le Sultan, qui aura l'inspection de tous les Tribunaux du Chéri fonctionnant dans la Province.

Les Tribunaux du Chéri ne connaîtront que des contestations entre musulmans.

Tous les procès civils, criminels et commerciaux entre chrétiens ou entre musulmans et chrétiens seront jugés par les Tribunaux Ordinaires. Ces Tribunaux seront composés chacun de trois juges dont l'un sera appelé à exercer la fonction de président. Le Gouverneur général nomme les juges et désigne les présidents de ces Tribunaux.

La justice de paix est rendue par le Sous-Gouverneur du Caza et ses Conseillers.

Des Réglements spéciaux détermineront le nombre, la compétence et les attributions des Tribunaux du Chéri, des Tribunaux ordinaires et des Juges de paix. Un Code Civil et un Code Criminel seront élaborés conformément aux principes modernes de la justice en Europe.

IV.

Il y aura une entière liberté de Culte.

L'entretien du Clergé aussi bien que celui des Etablissements religieux sera à la charge de chaque Communauté.

Ե.

Նահանգին հանրային զօրութիւնը կը բաղկանայ՝ 1°. Ոստիկանութենէ մը եւ 2°. Բանակէ մը :

Քիւրտերը, Չէրքէզները եւ միւս թափառիկ ցեղերը մէկդի թողլով, բանակը պիտի բաղկանայ՝ 1°. Հայերէն՝ եւ 2°. Նահանգին մէջ հինգ ամէ ի վեր բնակութիւն հաստատած ոչ-Հայ տարրէն :

Ոստիկանութեան պաշտօնն է Նահանգին ամբողջ ընդարձակութեանը մէջ կարգապահութիւնը եւ ապահովութիւնը պահպանել :

Անոր հրամանատարն է Ոստիկանապետ մը, զոր կ՚անուանէ ընդհանուր Կառավարիչն, Նահանգին հանրային զօրութեան ընդհանուր Հրամանատարին առաջարկութեամբ, եւ որ անոր անմիջական հրամանին տակ կը գործէ :

Բանակը պիտի դրուի հանրային զօրութեան ընդհանուր Հրամանատարի հրամանին տակ եւ իւր պաշտօնն է ի հարկին օգնել Ոստիկանութեան :

Սովորական ժամանակի մէջ գործող բանակը պիտի բաղկանայ 4000 զինուորէ, ի բաց առեալ այն կանոնաւոր բերդապահները, զորս Կայսերական կառավարութիւնը կրնայ իւր ծախքովը դնել Նահանգին բերդերուն եւ ամրոցներուն մէջ :

Զ.

Ընդհանուր ժողովը պիտի կազմուի հետեւեալ կերպով՝

Անձնիւր Գազա պիտի յղէ երկու պատգամաւոր, մէկ մահմէտական եւ մէկ հայ, զորս Գազային մահմէտական եւ քրիստոնեայ ժողովուրդները կ՚ընտրեն յատկապէս :

Պատգամաւորները Սանճագին գլխաւոր քաղաքին մէջ գումարուելով, միատեղ պիտի ընտրեն երկու խորհրդական առ. Սանճագ, մէկը քրիստոնեայ եւ միւսը մահմէտական :

Ընտրող եւ ընտրելի են հաւասարապէս .

1°. Նահանգին բոլոր բնակիչները որք 25 տարին լրացուցած են,

V.

La force publique de la Province s'appuie; 1°. sur une Gendarmerie et 2°. sur une Milice.

La Milice sera composée, à l'exclusion des Kurdes, Circassiens et autres populations nomades; 1°. des Arméniens; 2°. de l'élément non-Arménien domicilié dans la Province depuis cinq ans.

La Gendarmerie s'occupe du maintien de l'ordre et de la sécurité dans toute l'étendue de la Province.

Elle est commandée par un chef de Gendarmerie, nommé par le Gouverneur général sur la proposition du Commandant général de la force publique de la Province, et placé sous ses ordres immédiats.

La Milice est placée sous les ordres du Commandant général de la force publique, et a pour mission, en cas de besoin, d'appuyer la Gendarmerie.

En temps ordinaire, le service actif de la Milice se composera de 4000 hommes sous les armes, sans préjudice des garnisons de troupes régulières que le Gouvernement Impérial voudrait placer, à ses frais, dans les forteresses et les places fortes de la Province.

VI.

La formation du Conseil général aura lieu ainsi qu'il suit:

Chaque Caza enverra deux délégués, un musulman, un arménien, élus respectivement par la population musulmane et chrétienne du Caza.

Ces délégués réunis au chef-lieu du Sandjak éliront ensemble deux conseillers par Sandjak, un chrétien, un musulman.

Sont électeurs et éligibles aux deux degrés;

1°. Tous les habitants de la Province âgés de plus de

կալուած մ՚ունին, կամ ո եւ է ուղղակի տուրք մը կը վճարեն.

2°. Զանազան կրօնից Պաշտօնեաները եւ Կղերը.

3°. Դասատուները եւ Դաստիարակները, ճանաչուած կրօնական հասարակութեանց գլուխներն իրաւամբ անդամ պիտի լինին այս ժողովին, մի գլուխ անձնիւր կրօնի համար:

Տարին անգամ մը ընդհանուր ժողով կը գումարի Նահանգին գլխաւոր քաղաքին մէջ, Նահանգին ելմտացոյցը (budget) եւ տուրքի բաշխումը քննելու եւ ստուգելու համար: Ընդհանուր Կառավարիչը պարտաւոր է տարեկան ելմտական տեղեկագիր մը ներկայացնել անոր:

Տուրքի հաւաքման եւ բաշխման դրութիւնը պիտի բարեփոխուի երկրին ճոխութեանց զարգացումը դիւրացնելու նպատակաւ:

Ընդհանուր Կառավարիչը եւ Ընդհանուր ժողովը հինգ տարին անգամ մը համաձայնութեամբ պիտի որոշեն՝ ըստ վերոյիշեալ տրամադրութեանց՝ Բ. Դրան յանձնուելիք գումարները:

Է.

Երաշխաւոր Պետութիւնները միամեայ պաշտօնով Համազգային Յանձնաժողով մը պիտի կարգեն, որպէս զի հսկէ սոյն Կանոնագրին գործադրութեանը, որ Դաշնագրին ստորագրուելէն երեք ամիս յետոյ ի գործ պիտի դրուի:

25 ans, possédant une propriété ou payant une contribution directe quelconque;

2°. Le Clergé et les Ministres des différents Cultes;

3°. Les Professeurs et Maîtres d'écoles. Les chefs des Communautés religieuses reconnues seront, de droit, membres de ce conseil, un pour chaque religion.

Le Conseil général est convoqué une fois par an en session au chef-lieu de la Province pour examiner et contrôler le budjet de la Province et la répartition des impôts. Un compte-rendu financier annuel devra lui être présenté par le Gouverneur général.

Le système de perception et de répartition des impôts sera modifié en vue de faciliter le développement des richesses du pays.

Le Gouverneur général et le Conseil général fixeront d'un commun accord tous les 5 ans les sommes à remettre à la Sublime-Porte conformément aux dispositions cidessus énoncées.

VII.

Une Commission internationale sera nommée pour un an par les Puissances garantes afin de surveiller à l'exécution de ce Règlement qui devra être mis en vigueur dans les trois mois de la signature du Protocole.

ՎԻՃԱԿԱԳԻՐ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Օսմանեան Հայաստանն կը պարունակէ՝

Ա.

Էրզրումի եւ Վանի Վիլայէթներն, ի բաց առեալ այն երկիրները զորս Այ-Ստէֆանոսի Դաշնագիրն որոշած է թողուլ Ռուսիոյ: Այս Վիլայէթներուն բազմամարդ կեդրոնները են Կարին, Բաբերդ, Երզնկա, Մանազկերտ, Մուշ, Բաղէշ եւ Վան.

Այս երկու Վիլայէթներու բազմամարդութիւնն է, ըստ Հիճրէթի 1294 տարւոյ Օսմանեան կայսրութեան պաշտօնական Տարեցուցին (*Սալնամէ*)	2,066,000
Դուրս հանելով Ռուսիոյ թողուած մասին ժողովուրդը.	366,000
	1,700,000

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ԶԱՆԱԶԱՆ ՑԵՂԵՐՈՒ

Հայք	1,150,000
Թուրք	400,000
Թափառիկ Քուրդ	80,000
Զազա կամ Տըմպըլիկ, որք իրենց յատուկ լեզու եւ կրօն ունին	35,000
Եզիտի, որք արեւապաշտ են, յատուկ լեզու ունին եւ մեծաւ մասամբ թափառիկ են	13,000
Գնչու կամ թափառիկ Չինկեանէ	3,000
Յոյն եւ Հրեայ	5,000
Ասորի	14,000
	1,700,000

STATISTIQUE
DE
L'ARMÉNIE TURQUE

L'Arménie turque comprend :

I.

Les Vilayets d'Erzeroum et de Van, à l'exception des territoires dont la cession à la Russie est stipulée par les Préliminaires de paix de S. Stéfano. Les centres populeux de ces Vilayets sont: Garine (Erzeroum), Paperte (Baïbourte); Yerzenga (Erzingian), Manazguérde, Mouche, Paghéche (Bitlis) et Van.

Population totale de ces deux Vilayets, d'après l'Almanach officiel de l'Empire Ottoman (Salnamé) de l'année de l'Hégire 1294	2,066,000
A déduire la population du territoire annexé.	366,000
	1,700,000

PROPORTION DES DIVERSES RACES

Arméniens	1,150,000
Turcs	400,000
Kurdes nomades	80,000
Zazas ou Dembeliks ayant une dialecte et une religion propres à eux	35,000
Yésidis, adorateurs du soleil, ayant une dialecte qui leur est propre et en majeure partie nomades	13,000
Kintchous, espèce de Ziganes nomades	3,000
Grecs et Israélites	5,000
Syriens	14,000
	1,700,000

Այս երկու Վիլայէթները կը պարունակեն 109 վանք : (*)

Բ.

Տիարպէքիրի Վիլայէթին հիւսիսային մասը, այսինքն Խարբերդի Սանճագին արեւելեան մասը (ուր սահմանագլուխ է Եփրատ արեւմտեան կողմէն), Արղանի Սանճագը եւ Սղերդի Սանճաքին հիւսիսային մասը: Բազմամարդ կեդրոններն են Խարբերդ, Ակն, Չմշկածագ, Բալու եւ Սղերդ :

Բազմամարդութիւն ըստ պաշտօնական Տարեցոյցին	664,600
Դուրս հանելով Վիլայէթին մնացած մասին համար	302,300
	362,300

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ԶԱՆԱԶԱՆ ՑԵՂԵՐՈՒ

Հայք	180,000
Թուրք	150,000
Թափառիկ Քուրդ	40,000
Զազա	2,500
Եզիտի	2,000
Ասորի եւ Քաղդէացի	8,000
	362,500

Այս Վիլայէթը կը պարունակէ 48 վանք :

(*) Այս վանքերէ ոմանք Հայաստանի Քրիստոնէութեան դառնալուն առաջին դարերուն մէջ հիմնուած են, երբ այսպիսի հաստատութիւններ մեծ ընդունելութիւն կը գտնէին, որով յաւէտ կամ նուազ կարեւոր եկեղեցական միաբանութիւններ պարունակող այդ վանքերն յաւէտ կամ նուազ ընդարձակ հողային կալուածներ ստացած են: Այս վանքերը, թէ անհատներու եւ թէ կառավարութեան յափշտակութեանցը միշտ ենթակայ եղած ըլլալնուն հակառակ, կրցած են ցարդ բաւական մշակելի հող եւ եկամուտ պահպանել, դպրոց, տպարան, հիւրանոց եւ ուրիշ ազգային հաստատութիւններ հոգալու համար, իրենք ազգային նախնի աւանդութեանց վառարան մնալով միշտ:

Les deux Vilayets contiennent 109 établissements conventuels. (*)

II.

La partie septentrionale du Vilayet de Diarbékir, c'est-à-dire la partie orientale du Sandjak de Karpoute (ayant pour frontière, du côté de l'ouest, l'Euphrate), le Sandjak d'Arghana et la partie septentrionale du Sandjak de Seghérte. Centres populeux : Karpoute, Éguine, Tchimishgadzak, Palou et Seghérte (Siourt).

Population totale selon l'Almanach officiel.	664,600
A déduire pour le reste du Vilayet.	302,300
	362,300

PROPORTION DES DIVERSES RACES

Arméniens	180,000
Turcs	150,000
Kurdes nomades	40,000
Zazas	2,500
Yésidis	2,000
Syriens et Chaldéens	8,000
	362,500

Cette province contient 48 établissements conventuels.

(*) Parmi ces établissements, il en est plusieurs qui remontent aux premiers siècles de la conversion de l'Arménie au Christianisme, où il y avait un engouement pour ces sortes de créations, ce qui explique comment ces établissements, qui constituent autant de congrégations ecclésiastiques plus ou moins importantes, ont été dotés de grandes concessions territoriales dans un rayon plus ou moins étendu. Malgré le système de spoliation dont ils ont été l'objet de tout temps, soit de la part des particuliers, soit de la part de l'Autorité, ces monastères ont pu jusqu'à présent conserver assez de terres de labour et de revenus pour entretenir des écoles, des imprimeries, des hospices et autres établissements nationaux et qui sont restés toujours autant de foyers des anciennes traditions nationales.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՑՈՒՑԱԿ

ՆԱՀԱՆԳՔ	ՀԱՅՔ	ԹՈՒՐՔ	ՔՈՒՐԴ	ՅՈՅՆ	ԱՍՈՐԻ	ԶԱԶԱ	ԵԶԻՏԻ	ԳՆՉՈՒ
Էրզրում եւ Վան .	1,150,000	400,000	80,000	5,000	14,000	35,000	13,000	3,000
Տիարպէքիր . . . . . (Հիւսիսային մաս)	180,000	130,000	40,000	—	8,000	2,300	2,000	—
	1,330,000	530,000	120,000	5,000	22,000	37,300	15,000	3,000

ԳՈՒՄԱՐ

Հայք	1,330,000
Թուրք	530,000
Քուրդք	120,000
Զանազան ցեղեր	82,300
	2,062,300

TABLEAU GÉNÉRAL

VILAYETS	ARMÉNIENS	TURCS	KURDES	GRECS	SYRIENS	ZAZAS	YÉSIDIS	KINTCHOUS
Erzeroum et Van.	1,150,000	400,000	80,000	5,000	14,000	35,000	13,000	3,000
Diarbekir . . . . . (Partie septentrionale)	180,000	130,000	40,000	—	8,000	2,300	2,000	—
	1,330,000	530,000	120,000	5,000	22,000	37,300	15,000	3,000

RECAPITULATION

Arméniens	1,330,000
Turcs	530,000
Kurdes	120,000
Diverses races	82,300
	2,062,300

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԲԱԶՄԱՄԱՐԴՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Շատ դժար է Տաճկաստանի Հայոց թիւը ճշդիւ որոշել եւ աւելի դժար է վաւերական պաշտօնագիրներով հաստատել անձնիւր Վիլայէթի բնակիչներուն թիւը: Ո եւ է կանոնաւոր ազգահամար տեղի ունեցած չէ: Օսմանեան կառավարութեան հրամանաւ 1845 ին կատարուած ազգահամարն ալ, որ Պ. Ուպիչինիի եւ իրմէ յետոյ Տաճկաստանի վրայ խօսող հեղինակաց հաշիւներուն հիմ եղած է, խիստ անկատար է, թէեւ անկէ յառաջ կամ այնուհետեւ կատարուած բոլոր ազգահամարներուն կանոնաւորագոյնն եղած լինի: Տաճկաստանի մէջ, ընդհանրապէս ժողովուրդը զգալի հակակրանք մը կը տածէ ազգահամարի դէմ, եւ ոչ-Մահմետական հպատակներն միշտ նկատած են զայն իբր սկզբնաւորութիւն գլխահարկի եւ *պէտէլաթի* տուրքերուն ծանրացմանը: Իրենց գրեթէ անփոփոխ կանոնն է կարելի եղածին չափ պակաս թիւեր ներկայացունել ազգահամարի գործակալներուն, կառավարութիւնը չունենալով ծննդոց տոմարներ կամ ստուգելու ուրիշ ո եւ է ազդու միջոց մը:

Պ. Ուպիչինի 1845 ի ազգահամարին յենլով 2,500,000 ի կը հանէ Տաճկաստանի Հայոց թիւն, որոց 400,000 ը Կոստանդնուպօլսոյ եւ Պալքանեան թերակղզիին մէջ եւ մնացորդը Ասիոյ մէջ:

Սակայն Օսմանեան կայսրութեան բոլոր մասերուն մէջ, զոր օրինակ Ռումանիոյ մէջ, ուր վերջերս աւելի կատարեալ ազգահամար

NOTICE STATISTIQUE

SUR LA POPULATION

DE L'ARMÉNIE TURQUE

Il serait bien difficile de dire exactement le nombre total des Arméniens de Turquie, et plus difficile encore d'établir par des documents authentiques officiels le nombre de ceux qui habitent chaque Vilayet. Aucun recensement méritant ce nom n'a eu lieu. Celui que le gouvernement Ottoman a ordonné en 1845 et qui a servi de base aux évaluations de M. Ubicini et à celles de tous les publicistes qui ont parlé de la Turquie après lui, est aussi fort incomplet, quoiqu'il soit le plus régulier de tous les relevés opérés antérieurement ou depuis. En Turquie, on éprouve en général une aversion très-marquée contre le dénombrement, et les sujets non-musulmans l'ont considéré en tous temps comme l'avant-coureur de l'aggravation des impôts de capitulation et du *Bédélat*. Ils ont pour règle presque invariable de déclarer aux agents chargés de l'opérer, les chiffres les plus faibles qu'ils peuvent leur faire admettre, le gouvernement ne possédant pas des Régistres d'Etat Civil ni aucun autre moyen efficace de contrôle.

M. Ubicini en se basant sur le recensement de 1845 porte à 2,500,000 le nombre des Arméniens de Turquie, dont 400,000 à Constantinople et dans la presqu'île des Balkans, et le reste en Asie.

Mais dans toutes les parties de l'Empire Ottoman, dans les Principautés, par exemple, où un recensement plus

մը կրցած է տեղի ունենալ, ստուգուած է որ 1845 ի ազգահամարին թուանշանները իրական կամ արդի բազմամարդութենէն շատ վար են : Այսպէս

Եգիպտոս	1871 ին ունէր ժողովուրդ	(¹)	5,200,000
Թունուզ	1876 ին	(²)	1,500,000
Սերվիա	1876 ին		1,500,000
Ռումանիա	1873 ին		5,000,000
		Գումար	13,000,000

Մինչ Պ. Ուպիչինի կը դնէ

5,200,000	Եգիպտոսի եւ Թունուզի համար·
1,000,000	Սերվիոյ համար·
4,000,000	Մօլտօ-Վալաքիոյ համար·
8,200,000	Գումար·

Հոս կը նշմարենք 4,800,000 հոգիի յաւելում մը կամ գրեթէ 60 % միջին յաւելուած մը :

Ուրեմն ինչու համար երեսուն տարի յառաջ կատարուած ազգահամարի մը 2,500,000 թիւը այսօր ալ ճիշդ պիտի նկատուի Հայոց համար : Գաւառացի Հայոց մեծագոյն մասը գիւղերը կը բնակի, եւ Թուրք գիւղացիները, Հայոց հետ չկարենալով մրցիլ, կ'երթան քաղաքաց մէջ կեդրոնանալու համար, ուր համեմատաբար աւելի դիւրին ապրուստի միջոցներ կը գտնեն հանրային պաշտօններ վարելով, հարկահանութեամբ եւ զինուորական ծառայութեամբ, որոնցմէ զրկուած են միւս ցեղերը : Արդ, գիւղական կեանքը միայն նպաստաւոր է ժողովուրդին աճման, մանաւանդ աղքատ երկրի մը մէջ ուր ճարտարարուեստութիւնը ոչինչ է կամ շատ քիչ զարգացած : Այս տեղափոխութիւնն է որ Կրետէի, Պուլկարիոյ մէջ եւ այլուր նուազեցուցած է Մահմետական տարրը, մինչ Քրիստոնեայք չեն դադրած աճիլ պարբերական շփոթներու եւ պատերազմներու հակառակ : Ասկէ

(¹) Տես Պ. տը Ռէնիի վիճակագիրն Եգիպտոսի :

(²) Տես, Թունուզի եւ հետեւեալ երկիրներուն համար, Պ. Մօռ. Պլօքի Քաղաքական Տնտեսութեան Տարեցոյցն :

complet a pu être effectué dans les derniers temps, il a été constaté que les chiffres donnés par le dénombrement de 1845 étaient bien au-dessous de la population réelle ou actuelle ;

Ainsi l'Egypte	en 1871 avait une population de .	(¹)	5,200,000
La Tunisie	en 1876	(²)	1,500,000
La Serbie	en 1876		1,500,000
La Roumanie	en 1873		5,000,000
		Total	13,000,000

Tandis que M. Ubicini donne

5,200.000	pour l'Egypte et la Tunisie réunies.
1,000,000	pour la Serbie.
4,000,000	pour la Moldo-Valachie.
8,200.000	Total.

Il y a là un excédent de 4,800,000 âmes, ou une augmentation moyenne de 60 % environ.

Pourquoi donc le chiffre de 2 millions et demi, qu'un relevé exécuté il y a plus de trente ans a donné pour les Arméniens, serait-il exact encore aujourd'hui ? La majeure partie des Arméniens des provinces habitent la campagne, que les paysans turcs, ne pouvant soutenir leur concurrence, abandonnent pour se concentrer dans les villes où les emplois publics, l'armée et la perception des impôts leur procurent, à l'exclusion des autres races, des moyens d'existence relativement plus faciles. Or, la vie rurale est la seule qui soit favorable à un accroissement considérable de la population, surtout dans un pays pauvre où l'industrie est nulle ou fort peu développée. C'est ce même mouvement de déplacement qui a amené en Crète, en Bulgarie

(¹) Voir la Statistique de l'Egypte par M. de Régny.

(²) Voir, pour la Tunisie et les pays qui suivent, l'Annuaire de l'Economie Politique de M. Maur. Block.

զատ, Հայոց մէջ խստիւ պահպանուած սովորոյթ մը կայ, որով աղջիկները եւ մանչերը կ՚ամուսնացնեն իսկոյն, երբ չափահաս լինին. որդիները եւ թոռները իրենանց հայրերուն եւ պապերում հետ միեւնոյն տան մէջ կը բնակին, միատեղ կ՚աշխատին, ապրելու կամ զաւակ ապրեցնելու համար քիչ նեղութիւն կը կրեն կամ բնաւ չեն կրեր, զի ընտանիքն, որքան նուազ յաջող վիճակ ալ ունենայ, իւր ապրուստը կրնայ ճարել: Երբ տան գլխաւորը մեռնի, երիցագոյն անդամը կը յաջորդէ նմա, եւ աւելի գործօն կամ աւելի հարուստ անդամները յայնժամ միայն կը մտաբերեն հաստատուիլ այլուր եւ նոր խումբեր կազմել երբ թոռները, ծնողաց մահուամբ ընտանիքի հայր լինելով, գերդաստանին գործերը վարելու կը կոչուին:

Ուստի մեք համամիտ պիտի լինէինք նոցա, որք հայաբնակ տեղերու վրայ յաւէտ կամ նուազ գոհացուցիչ տեղեկութիւններ ստացած լինելով, կը հաւատեն թէ Հայոց թիւն 3 ½ միլիոնի կը հասնի, եթէ Քուրդերուն դրացնութիւնը աստ եւ անդ զարգացման ծանր խոչընդոտ չը լինէր, եւ եթէ բազմաթիւ ընտանիք, գնող չըլլալուն՝ չը կարենալով երկրագործութեամբ ստանալ տուրքի համար պահանջուած դրամը, չը հարկադրուէին մայրաքաղաք յղել իրենց անդամներուն մէկը կամ երկուքը, որք իրենց զաւակները սնուցանելու հոգը իրենց եղբայրներուն կամ ազգականներուն թողլով, նոյնպէս յանձն կ՚առնուն ամբողջ ընտանիքին համար շահիլ այն ստակը, որով տուրքը պիտի վճարուի: (*)

Ուրեմն այդ հաշիւը կ՚իջեցունեմք 3,000,000 ի, որով 1845 ի ազ-

(*) Մի քանի ամ յառաջ Պատրիարքարանի կատարած վիճակագիրը հաստատած է թէ Կոստանդնուպօլսոյ մէջ 30,000 պանդուխտ Հայ կայ:

et ailleurs la déperdition de l'élément musulman, tandis que les Chrétiens n'ont cessé d'augmenter malgré les convulsions périodiques et les guerres. D'ailleurs, un usage qui est rigoureusement observé chez l'Arménien, exige que les jeunes filles et les garçons soient mariés aussitôt parvenus à l'âge adulte; que les fils et les petits-fils vivent sous le même toit avec leurs pères et grands-pères; qu'ils travaillent ensemble, s'inquiètent peu ou point des moyens de vivre ou d'élever leurs enfants, parce que la famille, quelque peu prospère qu'elle soit, assure la subsistance commune. A la mort du chef, le membre le plus âgé de la maison lui succède, et ce n'est que lorsque, par le décès des ascendants, les petits-fils, devenus à leur tour des pères de familles, sont appelés à gérer les affaires de la communauté, que les plus actifs ou les plus riches songent à s'établir ailleurs et à former des groupes nouveaux.

Dans ces conditions, nous serions tenté de partager l'avis de ceux qui, ayant recueilli des informations plus ou moins satisfaisantes sur les contrées habitées par les Arméniens, affirment que le nombre de ces derniers atteint 3 ½ millions, si le voisinage des Kurdes n'eût été dans certaines localités une entrave sérieuse au développement et si un nombre considérable de familles, ne pouvant, faute de débouchés, obtenir par l'agriculture de quoi payer les impôts réclamés en numéraire, ne se fussent trouvées dans la necessité d'envoyer chacune à la Capitale un ou deux de leurs membres qui, laissant à leurs frères ou à leurs parents le soin de nourrir leurs enfants, se chargent de gagner ainsi, pour le compte de tous, l'argent qui doit satisfaire les exigences du fisc. (*)

Nous réduisons donc cette estimation à 3 millions, ce

(*) Un relevé effectué, il y a quelques années, par le Patriarcat, a constaté la présence à Constantinople de 30.000 Arméniens établis provisoirement et loin de leurs familles.

գահամարին արդիւնքը ½ միլիոն կամ 20 % յաւելցուած կը լինիմք, յաւելում մը զոր պէտք է վերագրել մասամբ ծնեալներուն մեռեալներէ բազմաթիւ ըլլալուն, մասամբ ալ պաշտօնական ազգահամարին թերութիւններուն :

Այս 3,000,000 Հայերը սապէս կը բաժնուին․ 400,000 ի Կոստանդնուպոլիս եւ Պալքանեան թերակղզիի միւս մասերուն մէջ, այդ թիւը Պ. Ուպիչինիի ընդունած է, զոր մենք ալ կը պահպանենք : Եւրոպական Տաճկաստանի Հայերն գրեթէ բոլորն ալ կը բնակին քաղաքաց մէջ, ուր վաճառականութեամբ եւ ճարտարարուեստութեամբ կը զբաղին, եւ մենք պատճառներ ունիմք հաւատալու թէ իրենց թիւը զգալապէս աճած ըլլալու չէ :

600,000 Փոքր Ասիոյ եւ Կիլիկիոյ մէջ․ 670,000 Փոքր Հայաստանի մէջ (Սըվազի Վիլայէթ եւ Կեսարիոյ Սանճագ), եւ 1,330,000 Օսմանեան Մեծ Հայաստանի մէջ, որ կը պարունակէ Էրզրումի եւ Վանի Վիլայէթները, Տիարպէքիրի Վիլայէթին հիւսիսային մասն, այսինքն Խարբերդի Սանճագին արեւելեան մասը (ուր սահմանագլուխ է Եփրատ արեւմտեան կողմէն), Արղանայի Սանճագն եւ Սղերդի Սանճագին հիւսիսային մասն :

Եւրոպացի ուղեւորները, որք սովորապէս Պալքանեան թերակղզին եւ արեւմտեան Փոքր Ասիոյ կ'այցելեն, հաւատացած եւ հաւտացուցած են թէ Հայերն, ոյց կը պատահէին գրեթէ ամենուրեք, հաւասարապէս ցրուած էին Օսմանեան կայսրութեան մակերեւոյթին վրայ: Սխալ է այդ: Մեծամասնութիւնը դեռ կը բնակի իւր հին հայրենեաց հողին վրայ : Սակայն պէտք չէ դատել քաղաքաբնակներուն թիւէն, որպէս Կրետէի ժողովուրդին վրայ շատ թիւր գաղափար կը ստանայ մարդ եթէ իւր հաշիւը հիմնէ գլխաւոր քաղաքաց վրայ, ուր Մահմէտականք մեծամասնութիւն ունին, կամ Պուլկարիոյ եւ Հէրզէկօվինի ժողովուրդին վրայ, եթէ մարդ Ադրիանուպոլիս, Ռուսճուք եւ Մօսթար միայն տեսնէ :

qui constitue une augmentation de ½ million ou de 20 % sur le résultat de recensement de 1845, augmentation qu'il faudra attribuer en partie à l'excédent des naissances sur les décès, en partie aux conditions imparfaites dans lesquelles s'est opéré le recensement officiel.

Ces 3,000,000 d'Arméniens sont répartis ainsi qu'il suit : 400,000 à Constantinople et dans les autres parties de la presqu'île des Balkans ; c'est le chiffre que donne M. Ubicini et que nous maintenons. Les Arméniens de la Turquie d'Europe résident presque tous dans les villes où ils s'occupent de commerce et d'industrie, et nous avons des raisons pour croire que leur nombre ne doit pas s'être accru sensiblement.

600,000 en Asie Mineure et dans la plaine de Cilicie, 670,000 dans l'Arménie Mineure (Vilayet de Sivas et Sandjak de Kaïsséri), et 1,330,000 dans l'Arménie Majeure turque, qui comprend les Vilayets d'Erzeroum et de Van, la partie septentrionale du Vilayet de Diarbékir, c'est-à-dire la partie orientale du Sandjak de Karpoute (ayant pour frontière, du côté de l'ouest, l'Euphrate), le Sandjak d'Arghana et la partie septentrionale du Sandjak de Seghérte.

Les voyageurs Européens, qui visitent habituellement la presqu'île des Balkans et l'Ouest de l'Asie mineure, ont été portés à croire et à répandre l'opinion que les Arméniens, qu'ils rencontraient un peu partout, étaient également éparpillés sur toute la surface de l'Empire Ottoman. C'est une erreur. La grande masse occupe encore le sol de son ancienne patrie. Toutefois, ce n'est pas par les grandes agglomérations urbaines qu'il faudrait en juger, tout comme l'on se ferait une idée bien fausse de la population de l'île de Crête, si l'on ne prenait pour base que les villes principales où les Musulmans sont en plus grand nombre, ou de celle de la Bulgarie et de l'Herzégovine, si l'on ne visitait qu'Adrinople, Roustchouk et Mostar.

Նոյնպէս ակներեւ է որ Հայաստանի մէջ, որպէս Տաճկաստանի ուրիշ շատ մասերուն մէջ, Քրիստոնէից եւ Մահմէտականաց համեմատութիւնը մեծապէս փոխուած է 1845 էն ի վեր: Մինչ Քրիստոնեայ ժողովուրդը ամեն տարի կ'անի յաւէտ կամ նուազ ընդարձակօրէն, նուազում կը նշմարուի Մահմէտականաց մէջ:

Այս նուազման պատճառները զանազան են.

1. Զինուորագրութիւն.

2. Մահմէտականաց խռնումը քաղաքաց մէջ.

3. Իւրեանց գաղթումն ի մայրաքաղաքն եւ այլուր Թուրք պաշտօնատարաց ծառայութեանը մէջ մտնելու կամ ո եւ է կերպով ապրուստ ճարելու համար:

Եթէ այսօր կանոնաւոր ազգահամար մը կատարուի Օսմանեան Հայաստանը կազմող Նահանգաց մէջ, պիտի յայտնուի որ թուային կարեւորութիւնն Մահմէտականներէն Հայերուն անցած է:

Սա եւս դիտելի է որ Հայաստանի մէջ բնակող Մահմէտականաց մէկ մասը Հայ սերունդ է: Սոքա շատ տեղերու մէջ պահպանած են իւրեանց ցեղի բարքերն, լեզուն եւ սովորոյթները, եւ հազուագիւտ չէ նոցա մէջ գտնել այնպիսի անհատներ, որք դեռ այսօր իւրեանց հայազգի հօր կամ պապուն անուանովը կը կոչուին *Մարկոս-Օղլու Մուսթաֆա*, (*) *Տէր-Գրիգոր-Օղլու Մէհէմմէտ*:

Նոյնպէս են նաեւ Հայաստանի մէջ հաստատ բնակութիւն ունեցող Քուրդերն: Դիւրին է *Մամգցի*, *Մանդըքլի*, *Սլիվանցի*, *Ռոշկունցի* անուններուն մէջ նշմարել *Մամգոնեան*, *Մանդակունի*, *Սլկունի*, եւ *Ռշտունի* հին Հայ գերդաստանաց անունները: Անոնց շատերը Քրիստոնէութեան սովորութեանց շատերուն կը հետեւին, եւ չեն կարող նկատուիլ իբր Մանմէտական:

(*) *Տէր* համհիմաստ է *աբբայ* բառին. յայտ է թէ Հայ քահանաները ամուսնացեալ են ըստ վաղեմի սովորութեան Եկեղեցւոյ:

C'est également un fait avéré qu'en Arménie comme dans beaucoup d'autres parties de la Turquie le rapport des Chrétiens et des Musulmans a énormément changé depuis 1845. Tandis que la population chrétienne s'accroît tous les ans suivant une progression plus ou moins rapide, un mouvement en sens inverse se manifeste chez les Musulmans.

Les causes de ce dépérissement sont complexes :

1°. La conscription militaire.

2°. L'affluence des Musulmans dans les villes.

3°. Leur émigration à la capitale et ailleurs pour se mettre au service des fonctionnaires turcs ou gagner leur vie par toutes sortes de moyens.

Si un recensement régulier venait à être ordonné aujourd'hui dans les provinces qui composent l'Arménie turque, on verrait que l'importance numérique a passé des Musulmans aux Arméniens.

Il est également à noter qu'une partie des Musulmans qui habitent l'Arménie est d'origine arménienne. Ces derniers ont dans beaucoup de localités conservé les mœurs, la langue et les habitudes de leur race, et il n'est pas rare de rencontrer parmi eux des individus qui se laissent désigner encore par le nom de leur père ou de leur ancêtre arménien : *Margos-Oglou Moustafa,* (*) *Der-Kirkor-Oglou Mehémmed.*

Il en est de même des Kurdes qui ont une résidenee fixe en Arménie. Il est facile de reconnaître dans les noms *Mamketzi, Mentekli, Slivantzi, Rechgountzi,* les appellations des anciennes familles arméniennes des *Mamkonian, des Mantagouni, des Selgouni* et *des Rechedouni.* Beaucoup d'entre eux pratiquent un grand nombre des usages du Christianisme, et ne sauraient être considérés comme des Mahométans.

(*) *Dér* correspond au mot *abbé*; on sait que les prêtres, qui composent le clergé séculier arménien, sont mariés, suivant l'ancien usage de l'Eglise.

Հոս ընթերցողին մտացը կրնայ խնդիր ներկայանալ թէ ինչո՞ւ Թուրքերն այսքան զանց առած են մեծ բազմութեամբ գրաւել Հայաստանի գաւառները : Նոյն իսկ կլիմային խստութիւնը այդ երկիրը իւր զաւակներուն պահպանած է : Թուրքը, բնապէս ծոյլ եւ հեշտասէր, Փոքր Ասիոյ, Եւրոպական Տաճկաստանի եւ Ասորիքի բարեխառն կամ տաք երկիրները նախ ընտրած է յաւիտենական ձիւներով ծածկուած լեռներէ եւ ծովուն մակերեւոյթէն մի քանի հազար ոտք բարձր լեռնադաշտներէ : Արդէն հարկ ալ դատած չէ հաստատուիլ անդ քաղաքականութեան կամ նախատեսութեան համար, քանի որ Քուրդերն եւ ուրիշ այնքան բարբարոս ցեղեր հոն են, բնակիչները շարունակ նեղելու եւ անկարողութեան դատապարտելու համար : Ասոր համար բաւ էր աչք գոցել նոցա չարագործութեանց առջեւ եւ ի հարկին քաջալերել զայնս : Այսպէս վարուեցաւ նա, եւ գուցէ այս միակ պարագայն է, ուր կարելի չը լինի ամբաստանել Թուրքն իբր զանցառու կամ իբր դրութիւն չունեցող :

Ici une question pourrait se présenter à l'esprit du lecteur qui nous demandera pourquoi les Turcs ont négligé à ce point d'occuper en nombre supérieur les régions de l'Arménie. Ce sont les rigueurs même du climat qui ont conservé ce pays à ses enfants. Le Turc, naturellement paresseux et sensuel, a préféré les contrées tempérées ou chaudes de l'Asie-Mineure, de la Turquie d'Europe, et de la Syrie aux montagnes couvertes de neiges éternelles et aux plateaux situés à une altitude de plusieurs milliers de pieds au-dessus du niveau de la mer. Il n'a d'ailleurs pas cru nécessaire de s'y établir par politique ou par prévoyance, les Kurdes et tant d'autres peuplades barbares étant là pour harasser continuellement les habitants et les réduire à l'impuissance. Il ne fallait pour cela que tolérer leurs méfaits et les encourager au besoin. Il l'a fait, et c'est peut-être le seul cas où l'on ne puisse taxer le Turc de négligence ou de défaut de système.

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀՆԵԻ
19 1 27
VIII

2013

3102